

ЕВРОПЕЙСКА СИСТЕМА ЗА ИНТЕГРИРАНА СТАТИСТИКА НА СОЦИАЛНАТА ЗАЩИТА

I. Приходи и разходи на системата през 2009 година

Финансирането на социалната защита в страната се осъществява чрез социалноосигурителни вноски или чрез пряко финансиране от държавния бюджет. Относителният дял на приходите от осигурителни вноски продължава тенденцията на намаление спрямо предходните години от 60.7% през 2005 г. на 49.6% през 2009 година. Тази промяна води до нарастване на дела на средствата, предоставяни от държавата, от 36.1% през 2005 г. на 48.7% през 2009 година.

Таблица 1

Приходи на системата за социална защита

	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Общо приходи	7038.02	100.0	7485.99	100.0	9122.94	100.0	11632.08	100.0	12940.71	100.0
Приходи от осигурителни вноски	4275.44	60.7	4340.16	58.0	5328.73	58.4	6359.41	54.7	6415.38	49.6
Вноски от държавния бюджет	2541.58	36.1	2956.40	39.5	3649.71	40.0	5097.17	43.8	6298.21	48.7
Други приходи	221.01	3.1	189.44	2.5	144.49	1.6	175.50	1.5	227.11	1.8

През 2009 г. България е отделила 11 757.58 млн. лв. за социална защита, което представлява около 17.2% от брутният вътрешен продукт на страната. Разходите за социални обезщетения остават с най-висок дял от общите разходи (96.8%). За управление на схемите (административни разходи) и за други разходи се отделят съответно около 2.4% и 0.8% от общите разходи.

Таблица 2

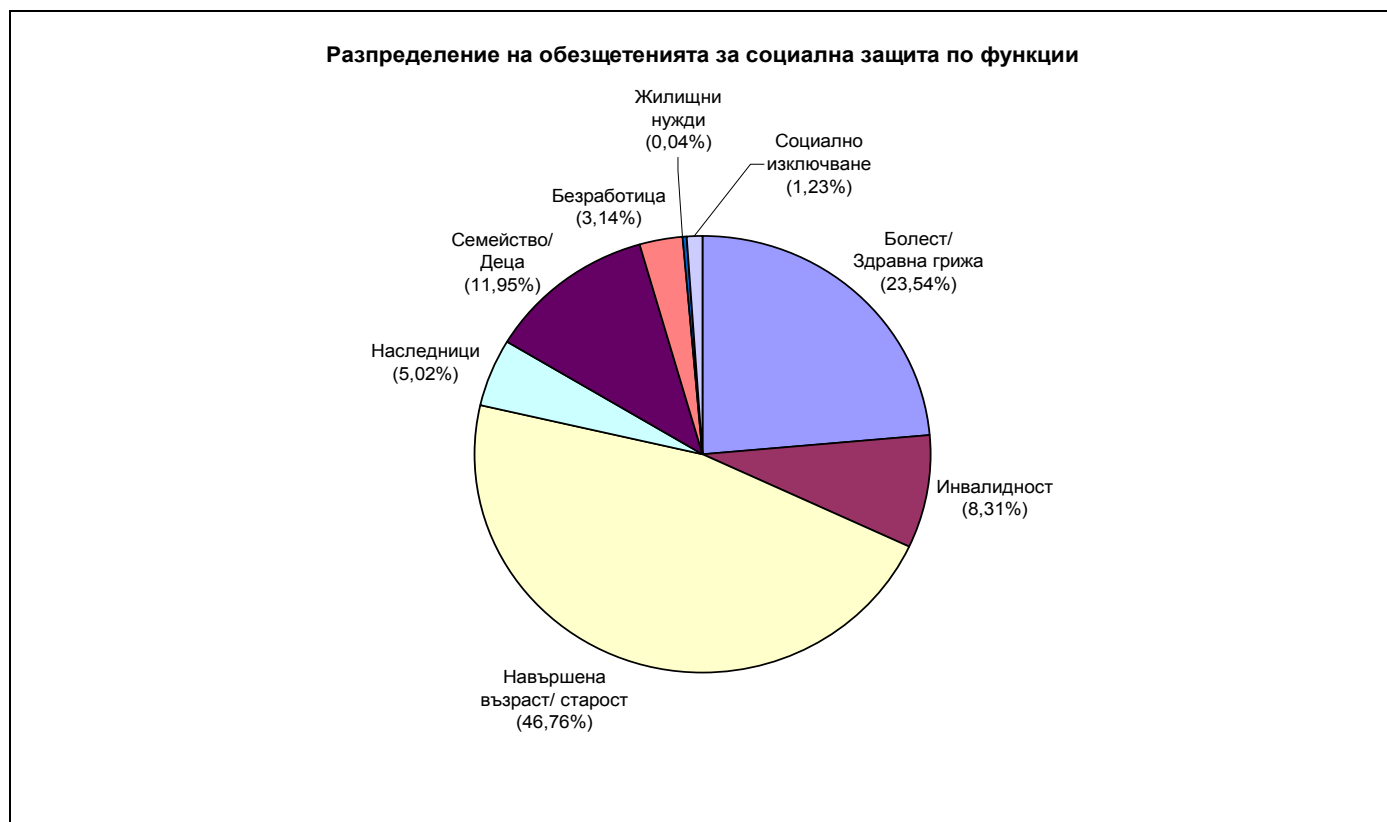
Разходи на системата за социална защита

	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Общо разходи	6870.03	100.0	7359.04	100.0	8614.32	100.0	10914.23	100.0	11757.58	100.0
Обезщетения за социална защита	6632.44	96.5	7132.78	96.9	8332.71	96.7	10549.74	96.7	11383.42	96.8
Административни разходи	169.91	2.5	177.45	2.4	212.39	2.5	267.69	2.5	281.90	2.4
Други разходи	65.17	0.9	48.81	0.7	69.22	0.8	96.80	0.9	92.26	0.8

Най-висок относителен дял в общите разходи заемат разходите по функция „Навършена възраст/старост” с основен компонент разходи за пенсии. Значителен дял заемат и разходите по функция „Болест/Здравна грижа”. Трайна тенденция на нарастване се отбелязва при разходите по функция „Семейство/Деца” от 8.7% през 2008 г. на 12.0% през 2009 г. от общите разходи за социални обезщетения. Голяма част от това увеличение се дължи на въведените през 2009 г. еднократна помощ за отглеждане на дете от майка студентка и еднократна помощ за отглеждане на близнаци.

Фиг. 1. Разпределение на обезщетенията за социална защита по функции, 2009 година

II. Обезщетения за социална защита

Преобладаваща форма на получаване на социални обезщетения е изплащането на парични обезщетения (периодични или еднократна сума). През 2009 г. относителният дял на паричните обезщетения се увеличава до 73.4%, или със 7.1 процентни пункта спрямо предходната година.

Таблица 3

Разпределение на изплатените обезщетения по тип

Изплатени обезщетения	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Обезщетения за социална защита	6632.44	100.0	7132.78	100.0	8332.71	100.0	10549.74	100.0	11383.42	100.0
Парични обезщетения	4674.03	70.5	5187.32	72.7	5756.96	69.1	6993.71	66.3	8359.90	73.4
Без имотен ценз	4319.51	-	4844.80	-	5441.66	-	6645.99	-	7903.56	-
С имотен ценз	354.52	-	342.52	-	315.30	-	347.73	-	456.34	-
Обезщетения в натура	1958.41	29.5	1945.46	27.3	2576.52	30.9	3556.02	33.7	3023.53	26.6
Без имотен ценз	1874.32	-	1851.14	-	2487.76	-	3412.26	-	2975.52	-
С имотен ценз	84.09	-	94.32	-	88.76	-	143.76	-	48.01	-

Над 60% от паричните обезщетения се изплащат по функция „Навършена възраст/старост” като основната част от тях не се свързва с изискването за покриване на допълнителни условия при получаването им, тъй като са резултат от участие в социалноосигурителната система. Значителен дял заемат и паричните обезщетения, изплащани по функция „Инвалидност” и „Семейство/Деца”.

При обезщетенията в натура преобладаващ е относителният дял (над 75%) по функцията „Болест/Здравна грижа”. Наблюдава се трайна тенденция на нарастване на относителния дял на предоставяните помощи и обезщетения в натура по функция „Семейство/Деца”. Спецификата на обезщетенията, включени във функции „Жилища” и „Социално изключване”, предопределя тяхното предоставяне в натура и след покриване на определени ограничителни условия за тяхното ползване. Тук са обхванати помощи за покриване на жилищни нужди и получаването на целеви помощи за отопление.

Таблица 1 Относителен дял на обезщетенията по функции

	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Парични обезщетения										
Общо	4674.03	100.0	5187.32	100.0	5756.96	100.0	6993.71	100.0	8359.90	100.0
По функции										
Болест/Здравна грижа	187.92	4.0	206.23	4.0	194.94	3.4	286.46	4.1	358.05	4.3
Инвалидност	507.33	10.9	578.33	11.1	595.70	10.3	658.25	9.4	799.10	9.6
Навършена възраст/старост	3139.06	67.2	3393.24	65.4	3837.23	66.7	4639.08	66.3	5291.58	63.3
Наследници	237.57	5.1	345.33	6.7	382.03	6.6	461.96	6.6	571.33	6.8
Семейство/Деца	411.12	8.8	449.66	8.7	505.57	8.8	698.26	10.0	927.66	11.1
Безработица	95.27	2.0	130.25	2.5	126.98	2.2	159.32	2.3	323.37	3.9
Жилища и социално изключване	95.77	2.0	84.3	1.6	114.52	2.0	90.39	1.3	88.79	1.1
Обезщетения в натура										
Общо	1958.41	100.0	1945.46	100.0	2576.52	100.0	3556.02	100.0	3023.53	100.0
По функции										
Болест/Здравна грижа	1737.43	88.7	1654.47	85.0	2033.91	78.9	2770.96	77.9	2321.49	76.8
Инвалидност	50.97	2.6	73.37	3.8	86.20	3.3	140.55	4.1	147.26	4.9
Навършена възраст/старост	15.14	0.8	17.17	0.9	19.22	0.7	29.30	0.8	30.89	1.1
Наследници	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Семейство/Деца	40.12	2.0	78.54	4.0	306.12	11.9	385.00	10.8	434.68	14.4
Безработица	29.94	1.5	26.18	1.3	38.53	1.5	79.97	2.2	33.68	1.1
Жилища и социално изключване	84.82	4.3	95.72	4.9	92.14	3.6	147.47	4.1	51.14	1.7

Настъпилите промени в системата за социална защита в България през отделните години могат да бъдат открити при по-детайлното анализиране на разходите по функции и включените в тях обезщетения.

1. Функция „Болест/Здравна грижа”

Функцията „Болест/Здравна грижа” включва следните социални плащания: „парични плащания, които покриват изцяло или частично загубата на доходи от труд по време на временна неспособност за работа, която се дължи на болест или нараняване; медицинска грижа, осигурена в рамките на социалната закрила, за да поддържа, възстанови или подобри здравето за закриляните лица”¹.

През 2005 г. по функция „Болест/Здравна грижа” са изплатени 29.0% от всички разходи за социална защита, или това възлиза на 4.5% от БВП. През 2006 г. относителният дял на общите

¹ ESSPROS Manual, 2011, EUROSTAT, Part 2 Classification of benefits in the core system.

разходи по функцията намаляват до 26.1%, или на 3.8% от БВП (най-ниска стойност за наблюдавания период), след което плавно се покачват за 2008 г. до 29.5% от всички разходи за социална защита. През 2009 г. относителният дял на разходите по функцията рязко намаляват до 23.5%, или 4.1% от брутния вътрешен продукт. Разходите по тази функция в България не се свързват с изискване за имотен ценз.

Разходите за парични обезщетения (периодични или еднократна сума) заемат 9.8% за 2005 г. от изплатените обезщетения по тази функция и достигат до 13.4% през 2009 година. Най-нисък относителен дял на паричните обезщетения са наблюдава през 2007 г. - 8.7%. Периодичните парични обезщетения обхващат платен отпуск поради трудова злополука, професионална болест или общо заболяване, както и обезщетения при трудоустрояване поради заболяване. Като еднократни суми се предоставят финансови средства на лица под 18 години за лечение в чужбина.

Преобладаващ дял (около 90%) заемат обезщетенията в натура. Обхванати са всички плащания, извършвани от Националната здравноосигурителна каса, както и плащанията по здравни пакети, договорени чрез допълнителното здравно осигуряване, и по-конкретно за болнична и извънболнична помощ. През периода 2005 - 2009 г. относителният дял на обезщетенията в натура варира от 90.2% за 2005 г. през 91.3% за 2007 г. до 86.6% за 2009 година. Приблизително 60% от обезщетенията в натура се отделят за болнична помощ и около 40% - за извънболнична помощ.

Основните разходи по функция „Болест/Здравна грижа” се правят от Националната здравноосигурителна каса (схема 9). Здравните грижи са пряко финансирани от държавата (схема 11) и от фонд „Общо заболяване и майчинство” (схема 4).

Таблица 5

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Болест/Здравна грижа”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Пенсии”	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
Фонд „Трудова злополука и професионална болест”	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3
Фонд „Общо заболяване и майчинство”	10.1	11.7	9.2	9.8	13.9
Национална здравноосигурителна каса	54.0	69.3	65.6	54.2	62.0
Допълнително здравно осигуряване	0.5	0.7	0.7	0.7	0.8
Здравни грижи пряко финансирани от държавата	30.8	13.4	19.6	31.1	17.8
Социални услуги, предоставяни от общините	4.3	4.7	4.5	4.0	5.3

2. Функция „Инвалидност”

Функция „Инвалидност” обхваща социални плащания, които осигуряват: „*доход на лица във възраст преди възприетата за пенсиониране в съответната схема, чиято способност за работа и получаване на доход е намалена вследствие на физическа или умствена инвалидност под определено ниво, залегнало в законодателството; рехабилитационни услуги, специфични за инвалиди*”; както и „*стоки и услуги, различни от медицинските грижи за лицата с инвалидност*”².

През 2005 г. 8.4% от разходите за социална защита са изплатени по функция „Инвалидност”. За 2006 г. техният относителен дял от общите разходи за социална защита нараства на 9.1%, като до

² ESSPROS Manual, 2011, EUROSTAT, Part 2 Classification of benefits in the core system.

2009 г. намалява на 8.3%. През целия период относителният им дял от БВП се запазва в размер на 1.3%.

Разходите по функцията се разграничават и в зависимост от изискването/или не за имотен ценз (зависят или не от дохода на бенефициента или други ограничителни условия) за получаване на съответния вид обезщетение. Наличието на ограничителни условия се прилага при отпускане на еднократни суми като целеви помощи за покупка и/или приспособяване на лично моторно превозно средство; целеви помощи за преустройство на жилище и целеви помощи за покупка и ремонт на медицински изделия, средства, приспособления и съоръжения за облекчаване на увреждането. През 2005 г. са отпуснати около 55 хил. лв. за този вид обезщетения, докато през 2006 г. са били отпуснати едва около 2 хил. лева. През 2007 г. за целеви помощи за преустройство на жилище и за покупка и приспособяване на лично МПС са отпуснати 40 хил. лв., които намаляват на 25 хил. през 2008 година. За 2009 г. няма изплатени средства за този вид помощ.

Основна част от изплатените обезщетения по функцията са в парична форма - повече от 80% (от 90.9% за 2005 г. плавно намаляват до 82.4% през 2008 г. и отново нарастват на 84.4% през 2009 година). Около 94% от паричните обезщетения са периодични, а еднократните суми варират от 6.6% през 2005 г. до 6.4% през 2009 година. Периодичните парични обезщетения обхващат пенсии за инвалидност, добавка за чужда помощ и месечни добавки за интеграция на хората с увреждания. Относителният дял на изплатените пенсии за инвалидност заемат около и над 70% от изплатените парични обезщетения, а за месечни добавки за социална интеграция на инвалидите се отделят средно около 16% от паричните обезщетения по функцията. Еднократните суми са предназначени за финансиране на проекти за трудова реализация на хората с увреждания., както и за целеви помощи за хора с увреден слух или увредено зрение.

За разглеждания период обезщетенията в натура трайно нарастват от 9.1% през 2005 г. до 17.6% през 2008 година. Основен дял заемат разходите, направени за Домове за възрастни с увреждания, Домове за деца и Социални учебно-професионални заведения, класифицирани като разходи по настаняване. Към обезщетенията в натура се включват още обезщетения за подпомагане за извършване на ежедневни дейности (Домашен социален патронаж и други социални услуги), рехабилитация и дневни центрове за лица с увреждания.

Таблица 6

Разпределение на обезщетенията в натура по функция „Инвалидност”

	2005		2006		2007		2008		2009	
	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%	млн. лв.	%
Обезщетения в натура	50.965	100.0	73.369	100.0	86.203	100.0	140.549	100.0	147.256	100.0
Настаняване	36.256	71.1	39.668	54.1	46.597	54.1	81.521	58.0	80.916	54.9
Подпомагане за извършване на ежедневни дейности	11.342	22.3	29.001	39.5	32.895	38.2	40.704	29.0	43.598	29.6
Рехабилитация	0.712	1.4	1.069	1.5	1.706	2.0	5.313	3.8	6.426	4.4
Други обезщетения в натура	2.655	5.2	3.631	4.9	5.005	5.8	13.011	9.3	16.316	11.1

Основните разходи по функция „Инвалидност” са на фонд „Пенсии” (схема 1) и фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност” (схема 2), управлявани от Националния осигурителен институт, и от схема 14 „Социална интеграция на хората с увреждания”, управлявана от Агенцията

за социално подпомагане и Агенцията за хората с увреждания. След 2005 г. се наблюдава засилване на ролята на общините при предоставяне на социални услуги.

Таблица 7

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Инвалидност”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Пенсии”	57.1	54.4	55.8	51.7	54.8
Фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност”	13.2	12.0	11.7	11.2	11.6
Фонд „Трудова злополука и професионална болест”	1.4	1.3	1.2	1.1	1.1
Универсални и Професионални пенсионни фондове	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
Социална интеграция на хората с увреждания	19.2	21.0	18.6	18.9	17.3
Социални услуги, предоставяни от общините	9.1	11.3	12.6	16.9	15.0

3. Функция „Навършена възраст”

Функцията „Навършена възраст” обхваща осигуряването на социална закрила срещу рисковете, свързани с напреднала възраст: загуба на доход, недостатъчен доход, липса на независимост при изпълнение на ежедневните дейности, намалено участие в социалния живот и т.н. Обхванати са обезщетения, които:

- осигуряват заместване на дохода, когато възрастният човек се пенсионира (оттегли от пазара на труда);
- гарантират определен доход, когато лицето е достигнало определена възраст;
- осигуряват стоки или услуги, които са специфични за индивидуалните или социалните условия на живот на възрастните.

Разходите по тази функция заемат най-голям относителен дял от всички разходи за социална защита (около 47% за периода). Независимо от нарастването им в абсолютни стойности през наблюдавания период относителният им дял от БВП намалява от 7.4% през 2005 г. на 6.8% през 2007 г. и отново се повишава до 8.1% през 2009 година.

Към функцията се включват всички видове пенсии, отпускани след навършване на стандартната възраст за пенсиониране, определена с Кодекса за социално осигуряване. Тези разходи са отразени в паричните обезщетения, несвързани с имотен ценз. Към паричните обезщетения, но отпускани след прилагане на определени условия, се отнасят изплатените пенсии, несвързани с трудова дейност (социална пенсия за старост и персонални пенсии). През 2005 г. 98.3% от паричните обезщетения представляват периодични плащания, а едва 1.7% са предоставени като еднократна сума. През следващите години делът на периодичните обезщетения от всички парични обезщетения намалява до 92.4% през 2008 година. Съответно еднократните суми нарастват до 7.6% за 2008 година. Наблюдаваното нарастване на изплатените еднократни обезщетения се дължи на различията в отпускането на коледни добавки за пенсионерите в края на всяка година. През 2009 г. поради ограничения в отпускането на коледни добавки едва 0.7% от обезщетенията са предоставени като еднократна сума.

Обезщетенията в натура (разходи за Домове за стари хора и Дневни центрове за стари хора) представляват приблизително 0.6% от разходите по функцията.

Към функция „Навършена възраст” се отнасят и обезщетенията, които ще бъдат изплащани от допълнителното задължително пенсионно осигуряване (II стълб). Това са професионалните

пенсии за ранно пенсиониране за лицата от първа и втора категория труд, които имат право на пенсия преди навършване на стандартната възраст за пенсиониране. Този вид пенсии ще започнат да се изплащат след 2009 г. от Професионалните пенсионни фондове. Друго обезщетение, включено към функцията, е пожизнена пенсия за старост, т.нар. втора пенсия за лица, родени след 31.12.1959 г. и осигурени в Универсален пенсионен фонд. Изплащането на този вид обезщетение ще започне най-рано през 2020 година.

Спецификата на рисковете, обхванати от функцията, определя значителния дял на разходите от фонд „Пенсии” (схема 1) - над 95%.

Таблица 8

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Навършена възраст”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Пенсии”	95.8	95.9	95.9	95.8	95.9
Фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност”	2.9	3.1	3.1	3.1	3.0
Фонд „Трудова злополука и професионална болест”	0.6	0.4	0.4	0.3	0.3
Учителски пенсионен фонд	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2
Социални услуги, предоставяни от общините	0.5	0.5	0.5	0.6	0.6

4. Функция „Наследници”

Функцията „Наследници” включва обезщетения, които:

- осигуряват временни или постоянни доходи на лица, които са във възраст преди установената за страната пенсионна възраст, които са претърпели загуба на съпруг/а или следващ близък родственик, в случаите когато последният е основният, който изкарва прехраната на бенефициента;
- компенсират наследниците за направените погребални разходи, за страданията, причинени от смъртта на член на семейството.

Наследници могат да бъдат съпруг/а, бивш съпруг/а на починалото лице, негови/нейни деца, внуци, родители или други роднини. Обезщетенията, отпускани по тази функция, не зависят от имотен ценз.

Разходите по функция „Наследници” нарастват с най-голям темп от 3.6% през 2005 г. до 5.0% през 2009 година. Към функцията се включват наследствените пенсии, добавка към пенсията при починал съпруг/а, както и еднократните суми, изплатени на наследници на починало осигурено лице или пенсионер от Универсален/Професионален пенсионен фонд. Преобладаващ дял имат периодичните парични обезщетения, които намаляват от 99.5% за 2005 г. на 98.3% за 2009 година. Това, от своя страна, се отразява върху еднократните обезщетения, които нарастват от 0.5% през 2005 г. на 1.7% през 2009 година. Тази промяна се дължи на включените от 2006 г. обезщетения при трудова злополука или професионално заболяване, които се изплащат по схема 18 „Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя”.

Обезщетенията по функцията произтичат от участие на лицата в осигурителната система и основните разходи се правят от схеми, контролирани от Националния осигурителен институт.

Таблица 9

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Наследници”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Пенсии”	93.4	92.6	92.7	92.7	93.0
Фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност”	2.2	2.3	2.3	2.3	2.2
Фонд „Трудова злополука и професионална болест”	3.9	3.6	3.4	3.4	3.1
Фонд „Общо заболяване и майчинство”	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3
Професионални пенсионни фондове	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2
Универсални пенсионни фондове	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя	0.0	1.0	1.0	1.0	1.2

5. Функция „Семейство/Деца”

Функцията „Семейство/Деца” включва парични обезщетения при раждане на дете, обезщетение по време на отпуск за отглеждане на малко дете, семейни и детски надбавки, еднократна помощ при раждане. Обезщетенията в натура се отнасят до целеви помощи за първокласници, разходи за детски ясли и социални надбавки в натура, изплащани от работодателя.

През 2005 г. разходите за обезщетения по функцията „Семейство/Деца” заемат 6.8% от всички обезщетения за социална закрила и достигат 12.0% през 2009 г. За целия период относителният им дял от БВП нараства от 1.1 до 2.1%.

В началото на наблюдавания период значителна част от обезщетенията (91.1% за 2005 г.) се предоставят като парични обезщетения, а към 2009 г. този дял намалява до 68.1%. Тази тенденция се отразява в засилване на ролята на обезщетенията, предоставяни в натура (от 8.9% през 2005 г. на 31.9% през 2009 г.). Наблюдаваната тенденция е в резултат от включването на изплащането на социални надбавки в натура от работодателя (над 40% за 2006 г. и повече от 82% за 2009 г. от обезщетенията в натура се предоставят по схема 18 „Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя”).

Функцията „Семейство/Деца” е характерна с по-висок процент на обезщетенията, отпускани след удовлетворяване на определени условия за получаването им. Този факт произтича от въведения доходен критерий за получаване на детски добавки, месечна помощ за отглеждане на дете до 1 година за неосигурени майки, еднократна помощ за отглеждане на дете от майка студентка или за отглеждане на близнаци, помощи за отглеждане на деца, настанени в семейства на близки или роднини. Без условия се отпускат обезщетения за бременност и раждане, платен отпуск за отглеждане на дете, помощи за отглеждане на дете с увреждания и еднократна помощ при раждане на дете. През 2005 г. преобладаващ дял имат паричните обезщетения, свързани с имотен ценз (62%), при 38% отпуснати без допълнителни условия. През следващите години се наблюдава намаляване на относителния дял на обезщетенията, свързани с ограничителни условия за получаването им – до 44.7% през 2009 г., и нарастване на дела на обезщетенията (до 55.3% за 2009 г.) без условия за получаването им, т.е. свързани с участие в осигурителната система.

Функциите по закрила на майките и децата се осъществяват основно в две направления – за осигурените майки от схема 4 Фонд „Общо заболяване и майчинство” на Националния осигурителен институт и за неосигурените майки от схема 12 „Подпомагане на семейства с деца и закрила на детето” чрез Агенцията за социално подпомагане и Държавната агенция за закрила на детето.

Таблица 10

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Семейство/Деца”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Общо заболяване и майчинство”	26.3	28.7	29.5	36.3	31.5
Подпомагане на семейства с деца и закрила на детето	62.2*	48.8	34.8	35.4	32.4
Социална интеграция на хората с увреждания		5.4	4.7	4.5	3.3
Социални стипендии	3.4	2.9	2.6	1.9	1.6
Социални услуги, предоставяни от общините	8.2	8.2	8.7	7.6	5.5
Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя		6.0	19.6	14.2	25.7

*През 2005 г. към схема 12 „Подпомагане на семейства с деца и закрила на детето” са включени месечните добавки за деца с увреждания, а през 2006 г. те са преместени към схема 14 „Социална интеграция на хората с увреждания”. Ако се изведат и за 2005 г., относителният дял на схема 14 ще бъде около 5%, а дялът на схема 12 ще намалее на 57.1%.

6. Функция „Безработица”

Ръководството по ESSPROS дефинира по функцията „Безработица” обезщетения, които *„заместват изцяло или частично дохода изгубен поради загубата на работата; осигуряват минимален доход за поддържане на съществуването (или по-добър) за лица, излизащи за първи или пореден път на пазара на труда; компенсират загубата на доход поради частична безработица; осигуряват средства за квалификация/преквалификация на лица, търсещи работа; помагат при посрещането на разходите по пътуване на безработни с цел работа; осигуряват подходящи стоки и услуги за безработните лица”*.³

Мерките по заетостта в България са активни и пасивни. Към активните мерки се отнасят обезщетенията и помощите, свързани с квалификационни програми, а към пасивните – обезщетенията за безработица и обезщетения за ранно пенсиониране. Всички обезщетения по тази функция са независими от имотен ценз.

Обезщетенията, обхванати във функция „Безработица”, представляват средно около 0.3% от БВП. Относителният им дял от всички обезщетения за социална закрила се задържа приблизително на 2%. През 2009 г. се наблюдава нарастване на относителния дял на изплатените обезщетения по функция „Безработица” (3.1%) от общо изплатени обезщетения за социална защита и дялът им достига 0.5% от БВП.

Изплатените обезщетения по функцията отразяват динамичните промени, настъпили на пазара на труда. През 2009 г. се наблюдава значително нарастване на относителния дял на паричните обезщетения спрямо предходната 2008 г. с повече от 1.3 процентни пункта. Тук се включват обезщетенията за безработица, които заемат 95.6% от паричните обезщетения през 2005 г., намаляват до 62% през 2008 г., а през 2009 г. бележат нов ръст от почти 10 процентни пункта до 73%. Със значително по-малък дял (около 2%) са обезщетенията, предоставяни под формата на стипендии, транспортни и квартирни разходи за участници в професионално или мотивационно

³ ESSPROS Manual, 2011, EUROSTAT, Part 2 Classification of benefits in the core system.

обучение. Следва да се отбележи, че през 2009 г. относителният дял на тези разходи е само 0.1%. По отношение на еднократните парични обезщетения, след включването на обезщетенията при съкращение, изплащани от работодателя (схема 18) през 2006 г., относителният им дял намалява от 29.1% през 2006 г. на 26.2% през 2009 г.

Обезщетенията в натура се отнасят към активните мерки на пазара на труда и включват разходи при наемане на безработни извън населеното място по постоянен адрес, разходи за обучение и услуги по търсене и предлагане на работа. Относителният дял на обезщетенията в натура намаляват от 23.9% през 2005 г. на 16.7% през 2006 г. През следващите години в резултат на активизиране на услугите по търсене и предлагане на работа относителният дял на обезщетенията в натура нараства на 33.4% за 2008 г. През 2009 г. отново се наблюдава значителен спад на разходите по търсене и предлагане на работа до 9.4%.

Защитата при риска „Безработица” се осъществява чрез фонд „Безработица” на Националния осигурителен институт и чрез активни мерки за заетост на Агенцията по заетостта. От 2006 г. в разходите по функцията се включват и разходите на схема 18 „Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя”.

Таблица 11

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Безработица”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Фонд „Безработица”	72.8	57.0	52.2	41.7	66.8
Активни мерки за заетост	27.2	19.1	26.2	35.5	9.8
Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя	-	23.9	21.6	22.9	23.4

7. ФУНКЦИЯ „ЖИЛИЩНИ НУЖДИ”

Функцията „Жилищни нужди” се базира на посредничеството на обществените власти и цели подпомагане на домакинствата при посрещане на жилищните нужди. Съществен критерий за определяне на обхвата на функцията е съществуването на имотен ценз като база за определяне на обезщетението.

В България този вид помощ се предоставят като обезщетения в натура. Предоставят се данни за целева помощ за наем на общинско жилище, предоставена на самотни родители, възрастни лица над 70 години, които живеят сами, и на деца сираци, завършили социални учебно-професионални заведения. Към функцията се включват и защитените жилища, които се предоставят на бедни семейства.

Поради спецификата на функцията и незначителния размер на средствата в общата схема при анализа на приходите и разходите на системата за социална защита този вид обезщетения са прибавени към функция „Социално изключване”.

Таблица 12

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Жилища”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Социално подпомагане	42.6	22.6	11.2	4.0	2.1
Социални услуги, предоставяни от общините	57.4	77.4	88.8	96.0	97.9

8. Функция „Социално изключване, некласифицирано в друга функция”

Докато другите функции се отнасят до лица, които са обект на точно определени рискове или нужди (възрастните, инвалидите, безработните и т.н.), то настоящата функция се отнася до „социално изключените” или до „тези, за които е налице риск за социално изключване”⁴. Концепцията за социалното изключване е с много измерения: тя се отнася на първо място до недостатъчно ниво на доходите (бедност), но също и до несигурност по отношение на здравето, образованието и заетостта.

Българските граждани, които поради здравни, възрастови, социални и други независещи от тях причини не могат сами чрез труда си или доходите си да осигуряват задоволяване на основните си жизнени потребности, имат право на социално подпомагане. От това право се ползват и чужденците с разрешение за постоянно пребиваване в страната.

За наблюдавания период изплатените обезщетения по тази функция заемат едва 0.4% от БВП, а за 2009 г. спадат на 0.2%. През 2005 г. по-голяма част (53%) от изплатените обезщетения са предоставени в парична форма, докато през следващите години този дял намалява на 38% през 2008 г., а през 2009 г. отново нараства на 63.4%. Причината за наблюдаваното увеличение се дължи на намаления размер на обезщетенията в натура, отнасящи се до изплащането на целевите помощи за отопление на два транша – за първите два месеца от отоплителен сезон 2009/2010 г. до 31.12.2009 г., а следващият транш - през януари 2010 г. Извършените плащания от втория транш ще бъдат отразени в данните за 2010 г.

Паричните обезщетения се предоставят след прилагане на определени условия за получаването им и включват:

- парични помощи в подкрепа на дохода, които се отпускат на лица с доход по-нисък от определен диференциран минимален доход;
- еднократни помощи за задоволяване на инцидентно възникнали здравни, образователни, комунално-битови и други жизненоважни потребности на лицата и семействата.

През 2005 г. обезщетенията в натура заемат 47% от изплатените обезщетения по функцията, като през 2009 г. техният дял нараства на 63.2%. Обезщетенията в натура обхващат целевите помощи за отопление и целева помощ за пътуване с железопътен или автобусен транспорт на лица с увреждания, военноинвалиди и деца до 16 години с трайни увреждания. Получаването на този вид обезщетения е обвързано с определени условия за получаването им. Към обезщетенията в натура, за които не се прилага изискването за имотен ценз, до 2006 г. са били включени Домове за временно

⁴ ESSPROS Manual, 2011, EUROSTAT, Part 2 Classification of benefits in the core system.

настаняване и приюти и Центрове по наркомании. От 2007 г. се включват и изразходваните средства за Центрове за обществена подкрепа и Центрове за работа с деца на улицата.

Разходите за обезщетения по функция „Социално изключване” се правят от схема 13 „Социално подпомагане” и от схема 17 „Социални услуги, предоставяни от общините”.

Таблица 13

Относителен дял на разходите по схеми във функция „Социално изключване”

	2005	2006	2007	2008	2009
Общо разходи по функцията	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Социално подпомагане	97.8	97.3	72.9	73.9	52.6
Социални услуги, предоставяни от общините	2.2	2.7	27.1	26.1	47.4

Много схеми за социална закрила в страните от Европейския съюз се управляват от нетърговски институции, обслужващи домакинствата. Техните ресурси се набират от доброволни вноски в брой или в натура от домакинствата в качеството им на потребители; от плащания на правителството, както и от приходи от дарения и собственост.

Развитието на социалните услуги в общността чрез включването на неправителствени организации като доставчици на социални услуги е приоритет на политиката по социално включване в България. На този етап от внедряването на статистическата система за социална закрила все още не са обхванати обезщетенията, които се предоставят от регистрираните доставчици на социални услуги в Агенцията за социално подпомагане.

III. Кратки методологични бележки

Европейската система за интегрирана статистика на социалната защита (ESSPROS) е специфичен инструмент за получаване на сравними, актуални и точни данни за социалните плащания и тяхното финансиране на ниво Европейски съюз. Внедряването на системата на национално ниво е в съответствие със следните регламенти⁵:

- Регламент № 458/2007 на Европейския парламент и на Съвета относно Европейската система за интегрирана статистика на социалната закрила (ESSPROS);
- Регламент № 1322/2007 на Европейската комисия за формата за предаване на данните, изпращане на резултатите и критериите за оценка на качеството на Основния модул и модула за бенефициентите на пенсии;

⁵ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/social_protection/legislation .

- Регламент № 10/2008 на Европейската комисия за дефинициите, подробните класификации и обновяване на правилата за разпространение на данните от основния модул и модула за бенефициентите на пенсии;
- Регламент № 110/2011 на Европейската комисия относно подходящите формати за предаване на данни, резултатите, които следва да се предават, и критериите за измерване на качеството по отношение на ESSPROS модула за нетните обезщетения за социална закрила;
- Регламент № 263/2011 на Европейската комисия по отношение на пристъпването към цялостно събиране на данните за ESSPROS модула за нетните обезщетения за социална закрила.

Статистическата единица в ESSPROS се нарича схема за социална защита. Схемите следва да осигуряват закрила срещу определен риск или потребност и/или да обхващат определени специфични групи бенефициенти. Поддържат се от институционални единици, като самата институционална единица може да оказва съдействие на повече от една схема за социална защита, в случай че администрират и осигуряват много различни типове социални обезщетения. Отчитайки особеностите в системата за социална защита в България и съобразно европейските дефиниции и критерии, са класифицирани следните схеми:

1. Фонд „Пенсии“;
2. Фонд „Пенсии, несвързани с трудова дейност“;
3. Фонд „Трудова злополука и професионална болест“;
4. Фонд „Общо заболяване и майчинство“;
5. Фонд „Безработица“;
6. Учителски пенсионен фонд;
7. Професионални пенсионни фондове;
8. Универсални пенсионни фондове;
9. Национална здравна каса;
10. Допълнително здравно осигуряване;
11. Здравни грижи, пряко финансирани от правителството;
12. Подпомагане на семейства с деца и закрила на детето;
13. Социално подпомагане;
14. Социална интеграция на хората с увреждания;
15. Активни мерки за заетост;
16. Социални стипендии;
17. Социални услуги, предоставяни от общините;
18. Социални помощи и обезщетения, изплащани от работодателя.

В основния модул социалните обезщетения се класифицират **по функция и по тип**.

Функцията на социалното обезщетение се отнася до първоначалната цел, за която се осигурява социалната закрила, независимо от законодателните или институционални постановки. Разграничават се осем функции на социална закрила:

- Болест/Здравна грижа;

- Инвалидност;
- Навършена възраст (старост);
- Наследници;
- Семейство/Деца;
- Безработица;
- Жилищни нужди;
- Социално изключване, което не е класифицирано другаде.

Функционалното разпределение се прилага при плащанията за социална защита, но не и при постъпленията, тъй като един вид приходи могат да бъдат използвани за финансиране на няколко различни функции.

Класификацията на социалните обезщетения по тип е на две нива: първо - кратка **обща класификация**, която по принцип се отнася до всички функции, и второ - по-подробна класификация, където точките се отнасят само за една или ограничен брой функции. Общата класификация включва парични обезщетения, които могат да бъдат обезщетения в брой (периодични или еднократна сума) и обезщетения в натура.

Социалните обезщетения се разделят на такива, за които се прилага имотен ценз, и такива, за които не се прилага това условие. Социални обезщетения, за които се прилага имотен ценз, са тези, които изрично или косвено зависят от дохода и/или състояние под определено ниво на бенефициента. Не е необходимо определеното ниво да е точно дефинирано на национално ниво; то може да е различно за отделните схеми и може дори да се различава за различните типове обезщетения, осигурявани от една отделна схема.